

AGENDA

1. Terschelling: 400 jaar Brandaris

De oudste vuurtoren van ons land, de Brandaris van West-Terschelling, viert dit jaar zijn 400-jarig bestaan. Al in 1323 was er sprake van een „Voerhuijs” op Terschelling. Aanvankelijk deed de in 1594 gebouwde Brandaris dienst als zichtbaken voor de scheepvaart; eerst in 1835 werd de toren tot volwaardige kustlichttoren omgebouwd. Het jubileum wordt met een aantal evenementen gevierd:

- de PTT brengt in augustus een drietal vuurtorenzegels uit, met onder andere de Brandaris.
- Tentoonstelling „Die Thoorn van Schellinge” van 16 mei tot 1 oktober in museum „t Behouden Huijs” in West-Terschelling.
- Van 29 mei tot 1 november is er een vuurtorenfietsroute over het eiland langs 25 op schaal nagebouwde vuurtorens uit binnen- en buitenland.

Voor meer info: Stichting Brandaris-400, tel. 05620-2141.

2. Amsterdam: tentoonstelling „Venter, fabriqueur, fabrikant. Joodse ondernemers en ondernemingen in Nederland 1796-1940”

Onder deze naam is in het Joods Historisch Museum vanaf 1 mei een semi-permanente tentoonstelling te bezichtigen over joodse ondernemers en bedrijven. Centraal staat de sociaal-economische geschiedenis van de joden vanaf 1796. Veel joden waren tot de negentiende eeuw actief in de handel, omdat zij van de gilden waren uitgesloten. Toen deze uitsluiting in 1796 werd opgeheven, bleven joodse ondernemers hun traditionele beroepen trouw: de geldhandel, diamantbewerking, voedsel, kleding, metaal en drukkerijen. Bekende joodse firma's waren de textielabrikanten

Amsterdam - Diamantslijperij „Boas”.

Salomonson in Nijverdal, Menko in Enschede en Enka in Arnhem. Ook de voedingsindustrie kende gerenommeerde joodse bedrijven, zoals Zwan (vleeswarenindustrie), Unox

en Kwatta (chocolade). In 1872 begon de joodse ondernemer Van den Bergh een margarinefabriek, die na fusie met Jurgens en het Engelse concern Lever Brothers zou uitgroeien tot het huidige Unilever. De expositie laat foto's, reclamemateriaal, affiches en originele verpakkingen en producten van een groot aantal bedrijven zien. Bij de tentoonstelling is een gelijknamige catalogus uitgegeven (f 49,50), uitgegeven door het Joods Historisch Museum en het Nederlands Economisch Historisch Archief.

3. FEHAC-mobiel; jubileummanifestatie Rotterdam 3 september

De FEHAC, Federatie historische automobiel- en motorfietsclubs, houdt op 3 september een lustrummanifestatie. Het betreft een grootscheeps evenement, waarbij meer dan duizend historische voertuigen te zien zullen zijn op de Mullerpier bij de Euromast in Rotterdam. Met „FEHAC-mobiel” toont historisch rijdend Nederland het grootste rijdend particuliere museum in ons land.

Informatie: FEHAC, secretariaat Postbus 10, 3738 ZL Maarsseveldijk. Tel. 03461-3225.

4. Assen - tentoonstelling „Bier! Geschiedenis van een middeleeuwse volksdrank”

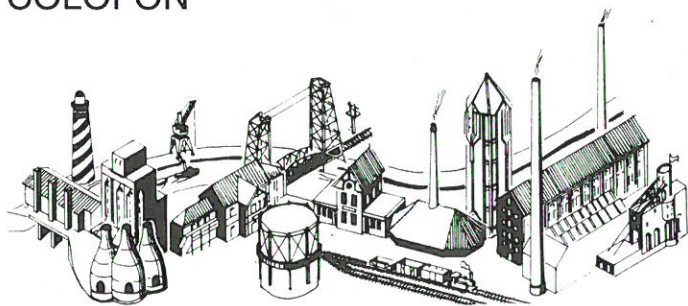
De zomertentoonstelling in het Drents Museum besteedt aandacht aan de opkomst van bier als volksdrank. Bekend is dat de Romeinen al bier brouwen, maar wijn genoot de voorkeur. Eerst met de verbetering van de brouwtechnieken begon bier zijn opmars, vanaf de 13e eeuw in West-Europa. In de 16e/17e eeuw beleefde de productie en export van bier in Nederland zijn hoogtepunt. Met de introductie van nieuwe dranken als thee, koffie en jenever nam het marktaandeel van bier geleidelijk af. De expositie laat tal van middeleeuwse voorwerpen zien die met de productie en consumptie van bier te maken hebben. Bijzonder is de reconstructie van twee brouwerijen uit de middeleeuwen op schaal 1 : 1. De expositie wordt aangevuld met archeologische vondsten en archiefstukken.

Gedurende de expositie kan de bezoeker kennis maken met het originele Groninger Cluyn-bier, volgens oude receptuur gebrouwen van haver, tarwe en diverse gerstsoorten.

Geleidelijk met de Asser expositie wordt een publicatie uitgegeven onder dezelfde titel (f 36,-).

Drents Museum, Brink 1 en 5, tel. 05920-12741.

Vanaf 28 juni tot 28 augustus. Geopend: di t/m zo 11.00-17.00 uur.

Industria

Nieuwsbrief van de 50 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt ± zesmaal per jaar en staat onder redactie van:

H. P. G. de Boer, W. F. Jansen Wz. en A. J. Klut

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en den Rijksdienst voor Monumentenzorg.

LET OP! Met ingang van 9 juli is het redactie-adres: Industria; M. N. M. Overbeek, NOTEBOOMSTRAAT 61, 8021 WR ZWOLLE.

Kopij voor Industria 1994 no. 4 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 september 1994.

Sekretariaatsadres FIEN: Zomervaat 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 26,- voor de jaargang 1994 op Postbankrek.nr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

Fokker Friendship Association (FFA)

In het kader van het 75-jarig bestaan van Fokker, KLM en het NLR organiseert de FFA in samenwerking met het Nationaal Luchtvaart Museum Aviodome een grote overzichtstentoonstelling over de geschiedenis van vliegtuigfabrikant Fokker. Naast vele foto's, maquettes en luchtvaartattributen zullen twee bijzondere objecten centraal staan op de expositie: een romp van een Fokker F-2 uit 1919 en een rompedeelte van een moderne Fokker-100. Het contrast tussen beide objecten illustreert de enorme vooruitgang in de vliegtuigbouw sinds de oprichting van Fokker in 1919. De tentoonstelling is geopend van 4 juli tot 24 oktober.

SHIE: Stichting Haags Industrieel Erfgoed

Op 30 mei vond de presentatie plaats van een nieuwe Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE) in een toepasselijke locatie: de watertoren van Zoetermeer.

De hoofddoelstelling van de stichting is het stimuleren van interesse voor het industriële erfgoed binnen de regio Den Haag. Het begrip industrieel erfgoed wordt door de

stichting ruim gehanteerd. Het omvat behalve de in het landschap zichtbare overblijfselen van ons industrieel verleden, zoals fabrieksgebouwen, bruggen en gemalen, ook de minder in het oog springende historische bronnen en relictten, zoals bedrijfsarchieven, oude machines en industriële produkten.

Daarnaast zal de stichting actief optreden bij het zoeken naar herbestemmingen voor industriële gebouwen en objecten en in geval van sloop zorgen voor gedegen documentatie.

De stichting wil haar doelstellingen bereiken door het doen uitgeven van publicaties, het houden van lezingen en het organiseren van tentoonstellingen en excursies. Ook zal zij zich richten op de politiek en het bedrijfsleven ingeval van herbestemming of sloop van het industrieel erfgoed.

Een belangrijk communicatiemiddel is het kwartaalbulletin van de stichting, „De Haagvaarder”. De naam verwijst naar een schuit met een platte bodem, die in de negentiende eeuw vereist was om de stad Den Haag te kunnen bereiken, vanwege de ondiepe grachten. Voor SHIE een mooi symbool. De Haagvaarder voer door het huidige gewest Haaglanden en refereert zowel aan het werkterrein van de stichting als aan de industriële geschiedenis.

Het bestuur van de stichting wordt gevormd door:

drs. J.J. Havelaar, voorzitter

mw. A.G. van der Horst, secretaris

mw. drs. B. Koopmans, penningmeester en PR

drs. R. Korving, bestuurslid namens het PTT-museum

C. Lampe, bestuurslid namens de Kamer van Koophandel

Voor meer informatie: SHIE, Postbus 85469, 2508 CD Den Haag.

Stichting Historisch Onderzoek Grofkeramiek

Eens stonden er langs de Vaartse Rijn vijftien steen-, dakpannen- en tegelfabrieken. Alle zijn inmiddels gesloopt, alleen de buitengevel van de voormalige steenfabriek De Liesbosch staat er nog. Van genoemde fabrieken zijn vaak enkele foto's bewaard gebleven. Door een gelukkig toeval is onlangs op een Amsterdamse zolder een verzameling oude bedrijfsfoto's van steenfabrieken teruggevonden. Na grondige bestudering en informatiewinning bij oud-werknemers of hun kinderen is de conclusie dat het hier foto's betreft die zijn gemaakt op de steenfabriek Ruimzicht en de steen/dakpannenfabriek Rhijnhoven bij Utrecht. De foto's zullen te zijner tijd door de Stichting Grofkeramiek geëxposeerd worden in een passende omgeving, aangevuld met documentatiemateriaal en steen- en dakpanmaterialen.

Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N)

„SIEN-N”, als opvolger van de Groninger Stichting tot behoud van monumenten van Bedrijf en Techniek, is onlangs officieel van start gegaan met een nieuw bestuur. Het werkgebied van SIEN-N beslaat nu de provincie Groningen en de provincie Drente (met uitzondering van het GIAG-werkgebied).

Binnenkort komt de stichting naar buiten met een nieuwe folder en zal een sponsoractie worden gestart.

Speerpunt binnen het aandachtsveld van SIEN-N is de behoudsactie rond de voormalige steenfabriek Rusthoven bij Appingedam (zie Industria 1994-2). Om doelgerichter te kunnen werken, zal SIEN-N gaan participeren in

een nieuw te vormen stichting „Rusthoven”, die zich richt op een totale restauratie van de steenfabriek en het geven van een museale/recreatieve herbestemming aan het complex. Ook de gemeente Loppersum en een vertegenwoordiger van de provincie zullen in de stichting zitting nemen.

Een bijzonder probleem voor de waterhuishouding in Groningen vormt de bodemdaling als gevolg van de aardgaswinning. Hierdoor zal op korte termijn een aantal dieselmotoren uit de dertiger jaren in Noordoost-Groningen worden gesloopt en vervangen door nieuwe, hoger gelegen gemalen. SIEN-N heeft onlangs het bedreigde dieselmemaal „Duurswold” bij Fransum/Delfzijl fotografisch gedocumenteerd. In dit gemaal bevindt zich een Stork 6-cilinder dieselmotor uit 1931.

Tramweg Stichting

Een TS-werkgroep is bezig voorbereidingen te treffen voor de reconstructie van een replica van de voormalige Arnhemse tramremise aan de Westervoortschedijk, die in 1944 tijdens de slag om Arnhem verloren is gegaan.

De achtsporige remise zal onderdeel uitmaken van een elektrische tramlijn, die op het terrein van het Nederlands Openlucht Museum zal worden aangelegd. Daar de archieven van het tramwegbedrijf in de oorlog verloren zijn gegaan, ontbreekt het de TS aan voldoende gegevens, benodigd voor een nauwkeurige reconstructie van de remise uit 1910. De TS doet hierbij een oproep aan de lezers van *Industria* om gegevens, bestektekeningen en/of detailfoto's van de voormalige tramremise aan de Westervoortschedijk en van het in Arnhem toegepaste Siemensbovenleidingsstelsel beschikbaar te stellen aan de TS.

Tramweg Stichting, sekretariaat O. J. R. Dijkstra, Constantijplein 1, 7711 KS Nieuwleusen.

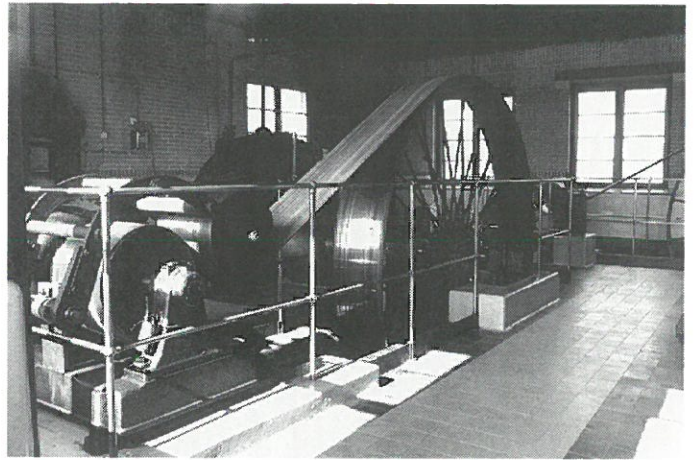
BERICHTEN

FRIESLAND

Echten: het waterschap „De Stellingwerven” heeft plannen voor de nieuwbouw van een gemaal langs het bestaande gemaal uit 1913 in de Veenpolder bij het Tjeukemeer. Dit gemaal is oorspronkelijk als stoomgemaal gebouwd en in de dertiger jaren omgebouwd tot elektrisch gemaal. Het gemaal wordt nu aangedreven door een elektromotor van 175 PK. Of bij realisatie van de nieuwbouwplannen het oude gemaal kan blijven voortbestaan, is nog onzeker.

Makkum: in april is de grote restauratie van de Makkumer Zuiderzeesluis begonnen. Vooral de sluiswanden en deuren verkeren in een zeer slechte staat. Bij de restauratie zal het uiterlijk van de sluis hetzelfde blijven, maar de handbediening wordt vervangen door elektrische bediening. Ook de ophaalbrug over de sluis zal worden opgeknapt. Omdat het aanbestedingsbedrag lager uitviel dan de gecalculerde kostprijs, kan van het totaal toegekende subsidiebedrag nog een andere ijzeren ophaalbrug, de Vallaatsbrug, worden opgeknapt.

Nijbeets: op 22 april is tijdens een bezoek van de Nederlandse Gemalen Stichting aan het elektrisch gemaal van de Grote Veenpolder een informatiepaneel onthuld, dat in het kort een beeld geeft van de bemalingsgeschiedenis van deze polder van 1925 tot 1987. Het paneel, mede aangeboden door de ANWB, werd onthuld door een ver-

Nijbeets - elektrisch gemaal Grote Veenpolder (1925).

tegenwoordiger van Stork-pompen BV. Stork leverde in 1925 de nog aanwezige pompen voor het „Sudergemaal”. Na een revisie is een van de beide pompen weer in werking gesteld. Het gemaal heeft sinds 1987 een museale functie.

Olderijne: op de kruising van de waterwegen De Linde en de Helomavaart, vlak bij de provinciegrens met Overijssel, ligt de zogenaamde Driewegsluis, genoemd naar een driesprong van waterwegen. De uit 1927 daterende schutsluis is al jaren buiten gebruik en het zag er naar uit dat de provincie Friesland, eigenaar van deze sluis, deze zou laten slopen. De provincie wil nu toch de sluis gaan restaureren, mogelijk gemaakt door een subsidietoekenning van ca. 1 miljoen, afkomstig vanuit het Rijk en de Europese Gemeenschap. Binnenkort zal de sluis worden leeggepompt voor een inspectie naar de staat van onderhoud van de sluiswanden. De Vereniging Historie Stellingwerf, die er voor ijvert de sluis als monument aan te wijzen, gaat er vanuit dat de restauratie nog dit jaar zal beginnen.

GRONINGEN

Nieuwolda: de restauratie van het vijzelgemaal „Weerdijk” aan het Termunterzijldiep is dichterbij gekomen. De stichting Nieuwolda wil het gemaal met behulp van een werkgelegenheidsproject gaan opknappen voor ca. 1 miljoen gulden. Het unieke van dit gemaal is het aandrijvingsmechanisme, waarbij twee vijzels parallel aan elkaar verbonden zijn. Het waterschap Eemzijvest heeft het gemaal voor f 1,- aan de stichting aangeboden.

Stadskanaal: de gemeente Stadskanaal heeft de watertoren uit 1930 overgenomen voor f 90.000,- van het kunststoffenbedrijf Mekura. De gemeente wil in de toren het streekarchief van Oud-Groningen en de Veenkoloniën onderbrengen. Daarnaast zijn er plannen voor een theehuis en een uitkijktoren.

DRENTE

Meppel: in het kader van het MSP heeft de provincie Drente 37 objecten in Meppel geselecteerd voor de rijksmonumentenlijst. Onder deze objecten bevinden zich twee ophaalbruggen en een transformatorstation. Voor één van de twee bruggen, de Sluisbrug over de Hoogeveensche Vaart, komt de selectie waarschijnlijk te laat; de gemeente wil deze brug afbreken en vervangen. De andere brug is de Zuiderbrug, een in het centrum gelegen stalen ophaalbrug uit de dertiger jaren. Het transformatorstation op de hoek van de Hogetin en het Kerkplein

woners een dergelijk bezwaar niet kunnen aantekenen, zodat het herbestemmingsplan doorgang kan vinden. De renovatiekosten worden begroot op ca. 3 ton.

Alphen a.d. Rijn - Stoomgemaal „Cornelis den Hertog“.

Den Haag: met de sloop van het Gemeentelijk Slachthuis-complex aan de Laakhaven leek ook de unieke ijzeren transporthal ten onder te gaan. Architect Umberto Barbieri heeft op de valreep toch een oplossing gevonden om de inmiddels gedemonteerde kap weer in ere te herstellen. De ijzeren kap zal de ruimte gaan overbruggen tussen een nieuwe basisschool en het wijkgebouw. Hierdoor ontstaat een overdekte passage van 90 bij 15 meter. Met de realisatie van deze „Galleria” is het oorspronkelijke concept van architect Aldo Rossi voor dit gebied toch gerealiseerd. Behalve de kap herinneren nog slechts de schoorsteen van het ketelhuis en de beide portierswoningen aan de vroegere bestemming van dit terrein.

Nieuwerkerk aan den IJssel: de met sloop bedreigde oude graanmalerij aan de Kerklaan is door de gemeente Nieuwerkerk aangekocht voor 1 miljoen en daarmee gered.

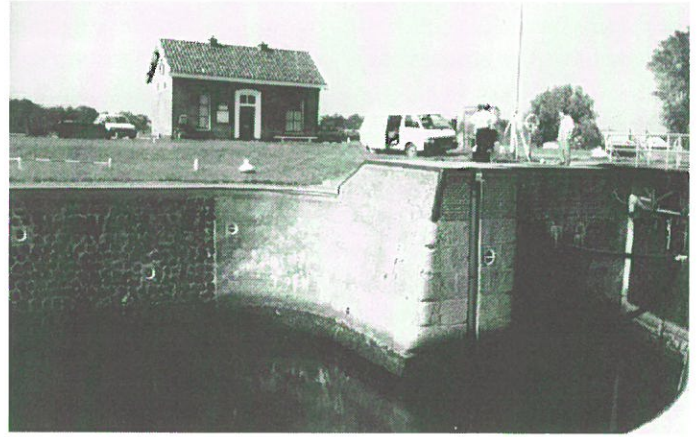
Het karakteristieke bedrijfspand krijgt een woonbestemming, waarbij de fraaie buitengevel en de unieke balkenconstructie intact blijven. De graanmaalterij, een in baksteen opgetrokken pand met kleine rondboogramen, is gebouwd door de Coöperatieve Landbouwvereniging in 1907. Het complex, dat niet meer in gebruik is, verkeert nog bijna helemaal in de oorspronkelijke staat. In het interieur bevinden zich houten voorraadschappen en machines, waaronder een koeken-breekmachine en een elevator.

ZEELAND

Middelburg: de gietijzeren voetgangersbrug over het NS-emplacement naast het station van Middelburg is afgesloten voor voetgangers. De uit 1870 daterende brug is niet veilig meer en dient op korte termijn te worden hersteld. Onderzocht wordt nog in hoeverre de gemeente op subsidie van de rijksdienst Monumentenzorg kan rekenen, de verwachting is dat het herstel van deze unieke brug enkele tonnen zal kosten. De gemeente stelt dit jaar een bouwkundig onderzoek in en verwacht niet eerder dan in 1995 aan het karwei te kunnen beginnen.

Veere: het schutsluiscomplex in het Kanaal door Walcheren bij Veere staat genomineerd voor de rijksmonumentenlijst. Volgens deskundigen is het complex van groot belang, vanwege de geschiedenis van de infrastructuur

op Walcheren en vanwege de gaafheid van het ensemble. Het complex bestaat uit een schutsluis uit 1870 in de oorspronkelijke staat, loodsen, dienstwoningen en een wachtershuisje. Consequentie van plaatsing op de monumentenlijst betekent echter dat de eigenaar van het complex, de provincie, voor extra kosten komt te staan. De sluis zal op termijn gerenoveerd moeten worden, een relatief goedkoper herstel met moderne materialen is niet mogelijk indien de sluis de status van monument heeft.

Veere - Schutsluis kanaal door Walcheren.

NOORD-BRABANT

Den Bosch: een aantal organisaties, waaronder de „Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch”, de Bond Heem- en Techniek in het Zuiden van Nederland, is een actie begonnen om de sloop van een deel van de perronoverkappingen van het NS-station te verhinderen.

Zoals bekend, wil de NS het oude stationsgebouw uit 1950 vervangen door een nieuw station met kantoorgebouwen en een nieuwe voetgangerstraverse van 120 m lengte bouwen, die de oude perronoverkappingen zal doorsnijden. Als gevolg van deze ingrijpende vernieuwing zal de karakteristieke stalen overkapping van het eerste perron geheel verdwijnen, evenals de oude traverse met helling-banen. De belangenorganisaties richten zich met hun protest tegen de sloop van de overkapping van het eerste perron (die overigens niet vóór 2005 zou plaatsvinden). Ook de aanleg van een nieuwe, bredere traverse kan in de visie van de belangenorganisaties: geen goedkeuring krijgen, omdat de huidige traverse een essentieel onderdeel vormt van het totale ensemble. Oorspronkelijk werd het complete stationscomplex door WVC monumentwaardig geacht vanwege het „uitzonderlijk bouwkundige en industrieel-archeologische belang”. Februari jl. echter werd na overleg tussen WVC, NS en de gemeente Den Bosch besloten medewerking te verlenen aan de bouwplannen en de bescherming van de perronoverkappingen te beperken tot delen van het tweede perron. De belangenorganisaties willen dat NS en de gemeente alsnog aandacht gaan besteden aan alternatieve plannen, die de bestaande constructies zoveel mogelijk in hun waarde laten.

Oss: de Rijksdienst voor Monumentenzorg heeft de aanvraag tot plaatsing op de monumentenlijst van het Bergoss-complex, ingediend door de Stichting De Werkende Mens, afgewezen. Wel erkent de Rijksdienst het cultuurhistorisch belang van het fabriekscomplex, dat één van

is een in opvallende neo-renaissance-stijl gebouwd pand, in 1915 ontworpen als centraal onderstation voor de binnenstad van Meppel.

Meppel: in augustus zal het gerestaureerde kalkovencomplex bij Meppel worden opengesteld als grill- en museumrestaurant „De Drie Kalkovens”. Twee van de drie ovens zullen deel uitmaken van het restaurant, in de derde oven wordt een museum gevestigd, waarin een beeld wordt gegeven van het kalkovenbedrijf. Er wordt gewerkt aan een videofilm over het laatste nog werkende kalkovencomplex van Nederland in Hasselt.

OVERIJSEL

Hasselt: de gemeente Hasselt werkt aan een restauratieplan voor het kalkovencomplex aan de buitengracht. Tot voor kort was deze kalkbranderij de laatste die in Europa nog in bedrijf was. Door problemen met de afzet van schelpkalk voor de restauratiesector ging het bedrijf in 1990 failliet. Het restauratieplan gaat uit van herstel van drie ovens, die weer in het productieproces zullen worden opgenomen; de vierde oven zal vanwege de slechte bouwkundige conditie gesloopt worden. Het nog aanwezige oude leshuis, waarin de gebrande schelpen werden geblust, zal in oude staat worden teruggebracht. Naast het leshuis zal een oude turfschuur worden gereconstrueerd, die als informatiecentrum voor toeristen zal worden ingericht. De kosten van dit plan, ca. 1,25 miljoen, komen uit het stadsvernieuwingsfonds en een restauratiewerkgelegenheidsfonds (RIBO).

Nijverdal: de fabrieksgebouwen van de textiel fabriek Nijverdal-Ten Cate zijn in het kader van het Monumenten Selectie Project (MSP) voorgedragen als rijksmonument. De textielindustrie, waaraan Nijverdal zijn ontstaan te danken heeft, domineert het dorpsbeeld nog steeds. Van het oudste complex aan de Grotestraat is de grote fabriekshal met de karakteristieke sheddaken uit 1911 voorgedragen, evenals het ketelhuis, één van de zeldzame voorbeelden in Nederland van fabrieksarchitectuur in de stijl van de Jugendstil. Van het complex van de Nederlandse Stoomblekerij aan de P.C. Stamstraat is de bedrijfswatertoren als monument genomineerd. Deze toren, met een open betonconstructie, wordt overigens met sloop bedreigd. Een object dat niet genomineerd staat, is de eveneens met sloop bedreigde schoorsteen van de stoomweverij aan de Campbellweg.

Olst: 8 april werd een plaquette onthuld bij de gerestaureerde schoorsteenpijp van de voormalige vleeswarenfabriek OLBA. De schoorsteen is als laatste restant van deze fabriek bewaard gebleven als beeldbepalend industrieel monument. Naast de plaquette is een tegeltableau uit 1925 aangebracht op het binnenplein van een nieuwbouwwoningcomplex op de plaats van de vroegere fabriek. Dit tableau is in 1925 door het personeel geschonken aan de directie van OLBA, ter gelegenheid van de uitbreiding van de fabriek.

GELDERLAND

Ermelo: de uit 1912 daterende watertoren bij het landhuis Oud-Groevenbeek, op de grens van Ermelo en Putten, wordt gerestaureerd. Deze unieke particuliere watertoren werd gebouwd om het landhuis en het kassencomplex van stromend water te voorzien. In de kelder van de watertoren was in het verleden zelfs een gasfabriekje aanwezig! Na 1950 werd Oud-Groevenbeek op de water-

leiding aangesloten en raakte de toren in verval. In opdracht van Natuurmonumenten wordt de toren nu in de oorspronkelijke staat hersteld. In de toren is een winterverblijf voor vleermuizen ingericht.

Otterloo: onlangs is de laatste overgebleven tegelpers van Nederland gerestaureerd en overgedragen aan het Tegelmuseum in Otterlo. De tegelpers is afkomstig uit een Utrechts bedrijf en is zodanig hersteld, dat de machine weer gebruikt kan worden voor de fabricage van tegels. Zodra de pers een plek heeft gekregen in het museum, zullen er demonstraties mee worden gegeven. Vanwege de afmetingen van de pers zal een speciale overkapping moeten worden gebouwd naast het museum. Kosten: f 30.000,-.

Stroe: aan de Wolweg in dit Veluwe plaatsje staat een bijzonder bouwwerk: de voormalige Rijkszaadeest. Onlangs besloot de gemeente Barneveld dit „bosbouw”-monument op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. De Rijkszaadeest is een houten loods, waarin denneappels werden verwarmd om er zaad uit te winnen. De zaadeest van Stroe is in 1912 door Staatsbosbeheer gebouwd en is de laatste overgebleven zaadeest in Nederland. De locatie in Stroe was aantrekkelijk vanwege de aanwezigheid van veel dennebomen en een spooraansluiting. Het houten gebouw heeft twee verdiepingen; op de eerste bevond zich de oven. Per keer kon er 2.000 liter aan denneappels verwerkt worden. Eind jaren zestig verloor de zaadeest zijn functie, vanwege de introductie van nieuwe aanplantmethoden. De gemeente Barneveld overweegt de zaadeest over te dragen aan het Openluchtmuseum in Arnhem, omdat de huidige locatie voor bezoekers te afgelegen is.

UTRECHT

Amerongen: aan de tabakscultuur in het gebied rondom Amerongen herinnert nog een aantal houten tabaksschuren, waarin de tabaksbladeren werden gedroogd. Voor een van deze tabaksschuren, die aan de Zuylesteinseweg, heeft de gemeente toestemming verleend aan de eigenaar de schuur te slopen en ter plekke een nieuw woonhuis te bouwen. Dit strookt met het gemeentelijk beleid om de schuren, die gemeentelijk monument zijn, door het geven van een woonbestemming te behouden. Echter, bij de schuur aan de Zuylesteinseweg heeft de gemeente de eigenaar bovendien toestemming gegeven de schuur te verplaatsen en is daarmee afgeweken van bestaande voorschriften. Deze handelwijze leidde tot kritiek van de heemkundevereniging „Amerongen Intact” op het gemeentelijk beleid. „Amerongen Intact” vreest dat met deze soepele houding van de gemeente mogelijk een precedent wordt geschapen voor toekomstige verbouwingen van tabaksschuren tot woonhuizen.

Woerden: de Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland (SMBH) heeft bij de gemeente bezwaar aangetekend tegen de voorgenomen sloop van een oude steenvormerij op het terrein van de Woerdense Dakpannen- en Steenfabriek. De steenvormerij is één van de laatste overblijfselen uit de lange historie van de Woerdense steenfabricage. Het gebouwtje dateert uit 1870 en is gebouwd voor de toenmalige steenfabriek H. Brunt.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: in april presenteerde de gemeente de nieuwbouwplannen voor het technologiemuseum. Dit

nieuwe museum, een ontwerp van de Italiaanse architect Renzo Piano, is op een bijzondere plek gesitueerd: op de zuidelijke toegang van de IJtunnel; een locatie die inmiddels veel kritiek heeft losgemaakt. Het museum, met de naam „Impuls”, zal het bestaande NINT-museum gaan vervangen, dat nu nog in een oude diamantslijperij aan de Tolstraat is gevestigd. De kosten van het project, 80 miljoen, worden door Amsterdam, de Ministeries van Economische Zaken en Onderwijs en door het bedrijfsleven opgebracht. Amsterdam verwacht met deze nieuwe trekpleister jaarlijks 600.000 tot 800.000 bezoekers te trekken. „Impuls” moet een modern „science center” worden en het publiek op de hoogte brengen van ontwikkelingen op het gebied van de natuurwetenschappen. Op 12.000 m² komen expositieruimten, een filmtheater en congresfaciliteiten.

Heemstede: in januari werd één van de laatste stoomblekerijen in Heemstede, het complex van de Fa. Peeperkorn, gesloopt. Gelukkig is het fraaie tegeltableau in de voorgevel gered. Het tableau, met de tekst „Stoomwascherij J. Peeperkorn & Zn.”, is vervaardigd door de bekende plateelfabriek Rozenburg in Den Haag. Op initiatief van de oudheidkundige vereniging en met medewerking van de gemeente is het tableau uit de gevel verwijderd en voorlopig opgeslagen, in afwachting van herplaatsing elders.

Medemblik: het dieselgemaal „Lely”, één van de gemalen die de Wieringermeer bemalen, krijgt mogelijk een nevenfunctie als waterschapsmuseum. Het waterschap Wieringermeer is onlangs met twee andere waterschappen in de kop van Noord-Holland gefuseerd. Deze waterschappen beschikken over unieke attributen, die in het verleden zijn gebruikt in het kader van het waterbeheer. In de imposante binnenruimte van het gemaal Lely is ruimte beschikbaar voor een permanente expositie.

IJmuiden: het wijkcomité Oud-IJmuiden is een actie begonnen om het voormalige NS-station op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Het station, ontworpen door architect D. Margadant in 1897, is in 1983 voor het personenverkeer buiten gebruik gesteld na opheffing van de lijn Haarlem-IJmuiden. Alleen enkele goederentreinen met vis maken nog gebruik van deze lijn. In oktober 1993 is door NS al de overkapping gesloopt, volgens NS „omdat de kap geen functie meer had voor reizigers en het onderhoud van de kap te wensen over liet”. De monumentencommissie van de gemeente Velsen heeft nog geen voorstel gedaan het station op de monumentenlijst te plaatsen, maar is wel overtuigd van het grote cultuurhistorische belang van het station in het kader van de his-

IJmuiden - station (1897).

torische ontwikkeling van IJmuiden tot zeehaven en transportcentrum.

Schermerhorn: het elektrisch gemaal „Wilhelmina” in de polder de Schermer is voorgedragen als rijksmonument. Het gemaal is in 1928 gebouwd, samen met de gemalen Emma en Juliana, ter vervanging van de 53 windmolens die de polder droogmaalden. Het unieke van deze gemalen is dat de fase van stoombemaling hier is overgeslagen. De drie gemalen zijn ontworpen door architect De Wit, die de baksteenarchitectuur van de Amsterdamse School combineerde met de horizontale stijl van Frank Lloyd Wright. De Stichting Museummolen Schermerhorn wil in het gemaal „Wilhelmina”, dat niet meer in gebruik is, een poldermuseum vestigen.

Spaarndam: het oude boezemstoomgemaal Spaarndam, gelegen aan de mooie Nel, is na een grondige restauratie heropend op 22 april jl. Het gemaal werd als onderdeel van de drooglegging van de Haarlemmermeer in 1842 gebouwd door een Amsterdams machinebedrijf met hulp van Engelse ingenieurs. Het ontwerp van het gemaal is gemaakt door ir. J. Beijerink, dezelfde die de Cruquius ontwierp. Bij de restauratie zijn de uit 1936 daterende dieselmotoren van elk 285 pk vervangen door nieuwe motoren. De tien nog aanwezige oorspronkelijke houten schepraders zijn verbreed, zodat ze nu per seconde 35 kubieke meter water kunnen uitmalen. De aanwezigheid van deze schepraders maakt dit gemaal uniek, bij alle andere Rijnlandse gemalen zijn ze inmiddels door pompen vervangen. Het gemaal is bij de restauratie ook geautomatiseerd. De totale kosten van deze operatie bedroegen ca. 15,5 miljoen, de bouwkosten in 1842 bedroegen f 271.400,-.....

In de voorgevel van het gemaal is een gedenksteen onthuld met de tekst van een lied van Lennart Nijgh, waarin het gemaal bezongen wordt.

Zaanstad: het uit de 18e eeuw daterende „vleethuis” aan de Hoogstraat in Koog aan de Zaan zal worden verplaatst naar het terrein van een jachtwerf aan de Kalverringdijk, vlakbij de Zaanse Schans. Het vleethuis is een speciaal voor de opslag van walvisvaartmateriaal gebouwd houten pakhuis en is van grote cultuurhistorische waarde. Waarschijnlijk gaat het bij dit object om het laatste nog bestaande vleethuis in de Zaanstreek. Het wederopbouwplan van de nieuwe eigenaar is inmiddels met een positief advies van de Zaanse monumentencommissie naar de Rijksdienst voor Monumentenzorg gestuurd. Bij de reconstructie zal het vleethuis weer worden ingericht zoals in vroeger tijd, inclusief een open galerij voor de berging van de tuigage, een werkruimte en een originele zogenaamde „Zaankamer”.

ZUID-HOLLAND

Alphen a/d Rijn: het waterschap De Oude Rijnstromen heeft het voormalige stoomgemaal „Cornelius den Hertog” voor een gulden verkocht aan de Stichting tot Behoud van Alphens Erfgoed. Hiermee zijn jarenlange onderhandelingen over de toekomst van het gemaal tot een goed einde gekomen. Het waterschap wilde aanvankelijk het gemaal niet verkopen, omdat de Stichting Alphens Erfgoed er na restauratie woningen in wilde bouwen. Het waterschap meende dat toekomstige bewoners bezwaar zouden kunnen aantekenen in het kader van de hinderwet tegen het naburige nieuw gebouwde gemaal. In het koopcontract is nu een bepaling opgenomen dat de be-

de laatste restanten is van het rijke industriële verleden van Oss. Van het Bergoss-complex is inmiddels een aantal fabriekshallen met sheddaken gesloopt. De gemeente Oss wil op het vrijkomende terrein een luxe hotel laten bouwen. Inmiddels heeft een aantal belanghebbenden aangedrongen op de vestiging van een sociaal-cultureel centrum in het resterende deel van de voormalige tapijtfabriek. De monumentencommissie en de raadscommissie Stadsbeheer zullen zich binnenkort buigen over de haalbaarheid van deze plannen.

Roosendaal: de gemeente Roosendaal heeft het stationscomplex van Roosendaal op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. De gemeente is van mening dat het totale complex, waaronder het station, de overkapping, het seinhuis en de locomotievenloods, van bijzondere betekenis is. De NS hebben bezwaar aangetekend tegen het besluit van de gemeente. Volgens NS is hooguit een deel van het stationscomplex monumentwaardig en worden toekomstplannen voor het station (TGV) belemmerd door de status van monument.

Bovendien wil NS binnenkort beginnen met de sloop van het seinhuis en de seinbrug; beide zijn recent uit dienst genomen in verband met de automatisering van de beveiliging. Ook de locomotievenloods, ontworpen door architect Van Heukelom, staat op de nominatie voor sloop, omdat volgens NS de loods „in zeer slechte staat” zou verkeren. Na de sloop van de locomotievenloods van Weert, eind 1993, wordt nu dus ook de Roosendaalse loods, één van de laatste van Nederland, met de ondergang bedreigd.

LITERATUURSIGNALERING

1. Reinders, Pim: *Koffie in Nederland*. Zutphen, Walburg Pers, 1994. 223 blz.; 28 cm; geïll. ISBN 90-6011-877-4. Prijs f 39,50.

Dit boek verscheen naar aanleiding van de overzichtstentoonstelling in Delft van mei/juni 1994, die gewijd was aan de geschiedenis van de koffiecultuur in Nederland. Het gebeurt niet vaak dat in een publicatie werkelijk alle facetten van een onderwerp zo uitvoerig beschreven worden. In dit uitstekend verzorgde en fraai vormgegeven boekwerk wordt op heldere wijze beschreven hoe koffie vanaf de 17e eeuw uitgroeide van luxe-artikel tot volksdrank no. 1. In 11 hoofdstukken beschrijven de auteurs de introductie van koffie in de westerse wereld, de belangrijke rol van de VOC hierbij, de industrialisatie van de koffiebranderijen in de 19e eeuw, koffie in de reclame en een kunsthistorisch overzicht van koffiegerei, zoals koffiekannen en servies. Een boek dat bijzonder toegankelijk is geschreven, ondersteund door talrijke foto's en afbeeldingen, waaronder vele in kleur, dat aandacht verdient van een groot publiek.

2. *Zuiveltoerisme in Nederland; van boerderij tot kaasmuseum*. Nederlands zuivelbureau, Postbus 30, 2280 AA Rijswijk.

In deze gratis brochure is opgenomen een adressenlijst van zuivelmusea, zoals stoomzuivelfabriek „Freia” in het Openluchtmuseum te Arnhem, zuivelfabrieken die op aanvraag rondleidingen verzorgen, folkloristische kaasmarkten en beschrijvingen van oude waaggebouwen in Nederland.

3. *Leefbaar laagland: geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland*. Onder red. van het Koninklijk Instituut Voor Ingenieurs (KIVI), Afdeling voor Waterbeheer, Werkgroep Geschiedenis van de Waterbeheersing in Nederland. Utrecht, Matrijs, 1993. 303 blz.; geïll.; krt.; 31 cm; lit. opg. ISBN 90-53450319. Fl. 69,90.

Over de geschiedenis van de waterhuishouding in Nederland is al veel gepubliceerd. Zelden zal deze materie echter zo overzichtelijk en uitgebreid zijn gepresenteerd als in deze publicatie. In tien hoofdstukken wordt een uitstekend historisch overzicht gegeven van de waterbeheersing vanaf de vroege middeleeuwen (veenontginningsgebieden) tot de Deltawerken in de 20e eeuw. Uitvoerig wordt aandacht besteed aan de technische aspecten (sluizenbouw, dijktypen, wind- en stoombemaling), de bestuurlijke verhoudingen (waterschappen), de geografische aspecten (bodemstructuren) en ook de activiteiten van Nederlanders op het gebied van waterbeheersing in het buitenland. In het laatste hoofdstuk aandacht voor de toekomst van de waterbeheersing in Nederland.

Het boek is zeer fraai geïllustreerd met kleuren- en zwart-witfoto's en voorzien van uitstekend kaartmateriaal, waarmee specifieke waterbouwkundige situaties (zoals droogmakerijen, rivierlopen) en technische details (sluisconstructies en dijklichamen) schematisch worden weergegeven.

4. Horn-van Nispen, M. L. ten, e.a.: *Wonderen der techniek. Nederlandse ingenieurs en hun kunstwerken*. 200 jaar civiele techniek. Zutphen, Walburg Pers/Stichting Historie der Techniek, 1994. 223 blz.; geïll.; lit. opg. ISBN 90-60118782. Prijs f 49,50.

Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de studievereniging „Practische studie” van de faculteit Civiele Techniek der TU-Delft verscheen deze jubileumuitgave. In dit rijk geïllustreerde overzichtswerk passeren in 19 hoofdstukken evenzovele hoogstandjes op het gebied van techniek, waaronder enkele buitenlandse projecten. Ter afsluiting van elk hoofdstuk volgt een necrologie van de desbetreffende ingenieur. Beschreven worden onder meer de drooglegging van de Haarlemmermeer, de Zuiderzeewerken, de constructie van de perronoverkapping van Amsterdam-CS, het Paleis voor Volksvlijt in Amsterdam, de spoorbrug bij Culemborg en de aanleg van de eerste spoorweg op Java.

De gekozen onderwerpen geven een representatief beeld van de Nederlandse ingenieursprestaties vanaf eind 18e eeuw tot heden.

5. Loesberg, Sylvia: *C. Jamin: bitterzoete koekjes*. Schiedam, Scriptum, 1993. 96 blz.; geïll.; 21 cm. ISBN 90-71542823. Prijs f 21,45.

In deze beknopte monografie wordt een impressie gegeven van het werk bij de koekjesfabriek van Jamin in het Rotterdamse Crooswijk. Hele generaties zijn opgegroeid met de bekende winkels van Jamin. Het boek bestaat voor het grootste deel uit persoonlijke ervaringen van ex-werknemers en is daardoor een goed voorbeeld van „oral history” geworden. De talrijke zwart-witfoto's worden chronologisch afgewisseld met historische feiten over Jamin, zoals de onstuimige groei van het bedrijf rond 1900, de arbeidsomstandigheden, het verenigingsleven en de verplaatsing van het bedrijf naar Oosterhout eind jaren vijftig. Een beknopt geschreven bedrijfsgeschiedenis,

vooral door de persoonlijke inslag van de verhalen aantrekkelijk voor een breed publiek.

6. Boxtel, Simon van: *Gemalen in Nederland*. Rotterdam, Duo-Duo, 1993. (Water in Nederland; 1). 65 blz.; geb.; geïll.; 28 cm. Uitgegeven in opdracht van TAUW/Infra Consult BV Deventer. ISBN 90-72971-18-3. Prijs f 45,-. In de literatuur over waterbouwkundige monumenten ontbreekt tot nu toe een veelomvattend overzichtswerk over stoom- en dieselmolens, behoudens enkele regionale inventariserende studies (bijv. Midden-Delfland). Ook dit boek kan helaas niet in deze leemte voorzien. Het is een fotoboek van geringe omvang geworden, met gegevens over bouwjaar, type machines e.d. van de gefotografeerde molens. De kwaliteit van de zwart-witfoto's is goed, al zijn de meeste opnamen meer artistiek dan documentair van karakter. Van de 41 beschreven molens is het leeuwedeel in Noord- en Zuid-Holland te vinden. Het fotogedeelte wordt voorafgegaan door een inleiding van P. Nijhof over molens in Nederland.

7. Historische bedrijfsarchieven NEHA.

Eind 1993 is het project „Bedrijfsarchieven Register” van het Nederlands Economisch Historisch Archief (BARN) afgesloten. Hiermee zijn ca. 5000 bedrijfsarchieven geregistreerd en zijn de gegevens per bedrijfstak in boekvorm uitgegeven. De reeks Historische Bedrijfsarchieven telt nu 14 delen, is uitgegeven door de Stichting Beheer Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam en te bestellen bij de erkende boekhandel.

De veertien nu gepubliceerde delen:

- Bankwezen. Een geschiedenis en bronnenoverzicht (1992)
ISBN 90-71617483. 197 blz. f 39,50
- Basis-metaal, metaalproductenindustrie en scheepsbouw (1992)
ISBN 90-71617491. 233 blz. f 49,50
- Machine-, elektrotechnische en transportmiddelenindustrie (1992)
ISBN 90-71617521. 150 blz. f 34,50
- Openbare nuts- en communicatiebedrijven (1993)
ISBN 90-7161752X. 201 blz. f 39,50
- Voedings- en genotsmiddelenindustrie (1993)
ISBN 90-71617688. 260 blz. f 49,50
- Textiel-, kleding-, leder-, schoen- e.a. lederwarenindustrie (1993)
ISBN 90-71617718. 222 blz. f 39,50
- Zee-, binnen-, luchtvaart en hulpbedrijven van het vervoer (1993)
ISBN 90-71617726. 182 blz. f 39,50
- Hout-, meubel-, bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie (1993)
ISSN 90-71617750. 242 blz. f 49,50
- Bouwnijverheid en installatiebedrijven (1993)
ISBN 90-71617769. 187 blz. f 39,50
- Papier-, papierwaren-, grafische industrie en uitgeverijen (1993)
ISBN 90-71617777. 229 blz. f 39,50
- Spoorwegen en wegvervoer (1993)
ISBN 90-71617785. 220 blz. f 39,50
- Delfstoffenwinning en chemische industrie (1993)
ISBN 90-71617572. 197 blz. f 39,50
- Groot- en tussenhandel (1993)
ISBN 90-71617793. 255 blz. f 49,50

- Detailhandel (1993)
ISBN 90-71617807. 200 blz. f 39,50

8. PIE-publicaties.

In het kader van het onderzoek dat door het Projectbureau Industrieel Erfgoed inzake de industriële branches verricht wordt, zijn thans de eerste rapporten verschenen. In deze rapporten wordt aandacht geschonken aan de sociaal-economische ontwikkelingen, de ontwikkeling van de produktietechniek, veldonderzoek en de resultaten daarvan m.b.t. roerend en onroerend industrieel erfgoed in een branche. Op dit moment zijn de volgende studies verschenen:

- P. M. Kuiper en E.A. Schoorel: *Suiker-, suikerwerk-, cacao- en chocolade-industrie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 2.
- B. A. van Veen: *Glas- en Glasbewerkingindustrie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 3.
- W.M.M. van Bers: *Zuivel- en Melkproductenindustrie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 4.
- J. D. Brinksma: *Slachterijen, vleeswarenindustrie en visverwerkingsinrichtingen*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 5.
- H. Bouter: *Bierbrouwerijen*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 6.
- J.P. Corten: *Grofkeramische industrie; herz. versie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 7.
- K. Dubbelman: *Graanbewerking en graanproductenindustrie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 9
- N. Groeneveld: *Afvalwaterzuivering*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 10.

In samenwerking met de Nederlandse Bruggen Stichting en de Nederlandse Watertoren Stichting is een tweetal rapporten verschenen over bruggen en watertorens als industrieel erfgoed.

- *Compendium bruggen*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 1.
- H. van der Veen: *Watertorens in Nederland; waardebeoordeling en selectie*. Zeist, 1994. PIE Rapportenreeks no. 8.

Deze rapporten zijn te bestellen bij het Projectbureau Industrieel Erfgoed, Postbus 948, 3700 AX Zeist. De prijs bedraagt f 25,- per rapport, exclusief verzendkosten.

Tevens is verschenen de *Almanak voor het industrieel erfgoed*. Dit is een handzaam naslagwerk, met informatie en adressen van allerhande organisaties die zich met industrieel erfgoed bezighouden of deelterreinen ervan. Geeft ook een overzicht van musea die op dit gebied actief zijn en een lijst van interessante sites door geheel het land.

Te bestellen bij het Projectbureau. Prijs f 13,-, inclusief verzendkosten.

Ook verscheen begin juli het eerste deel van de Publicatiereeks van het Projectbureau Industrieel Erfgoed. In deze reeks zal een aantal bewerkingen van PIE-rapporten met veel illustraties verschijnen, die het onderwerp voor een breder publiek belichten.

Deel 1 verschijnt onder de titel: „Bier: industrieel erfgoed en de biernijverheid in Nederland, 1850-1950” en is van de hand van drs. Hans Bouter.

Te bestellen bij het Projectbureau, prijs f 19,-, inclusief verzendkosten.